

VENETUTKIMUKSEN KLASSIKKO JO ILMESTYESSÄÄN

Harri Luukkanen & William W. Fitzhugh: *The Bark Canoes and Skin Boats of Northern Eurasia*. Smithsonian Books 2020.¹

Outo kotimainen löytötilanne

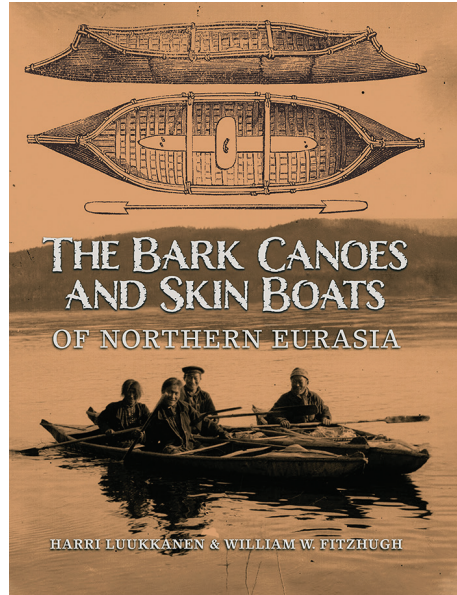
T. I. Itkonen julkaisi Suomen kansanomaiset veneet 1926 (Suomen Museo XXXIII) ja ruuhet 1941 (Kansatieteellinen arkisto V:I). Sittenmin on tehty useita esihistoriallisia ja keskiaikaisia venelöytöjä. Silti venehistoriassamme näyttäisi olevan 8000 vuoden aukko. Kivi- ja pronssikautisista aluksistamme todistavat toistaiseksi vain kalliomaalaustemme veneiksi tulkitut kuvat ja löydetyt muinaismelat². Alusten suhteen löytötilanne on sikäli outo, että esimerkiksi Tanskasta on tavattu useita pitkiä tammisia tai paremmin kivityökaluille soveltuvasta lehmuksesta valmistettuja ruuhia. Niistä vanhin, noin vuoteen 5000 e.a.a. ajoittuva, on myös vanhin pohjoisen Euroopan alueelta.

Yksi syy aikansa ruuhia kevytrakenteisempien alusten löytymättömyyteen meillä ja muualla voi olla, että niiden eloperäiset ainekset lahosivat ja mätänivät nopeasti käytöstä jäätyään. Toisaalta niiden osia on saatettu löytää ja toimittaa museoihin, missä niitä ei ole ymmärretty silloin tai myöhemminkään alusten osiksi. Kevyysiin ja hauraisiin aluksiin viittaa Itkosen kaksi mainintaa Suomen ruuhet -teoksessa. Ensiksi Juvan Suurniemen kylän Äimäsenlammen koillisrannalta löytyi 1938 purtilo eli yksipuinen ruuhi, joka oli ollut ”tuohella päällystetty (?)” ja toiseksi ”- - Lapualta on aikoinaan savenajossa löytynyt nahkavene, jossa ”kylkiluut” ja ”pikilangatkin” näkyivät.” Kumpikaan löytö ei valitettavasti säilynyt tutkijoille asti.³

Rakentamisteknikkaa ja liike-energiaa

Alus voidaan valmistaa periaatteessa kahdella tavalla: joko valmistamalla emäpuusta ja kaarista ranka (engl. skeleton), joka päällystetään ulkoa laidoin, tai valmistamalla laidat (engl. shell), joka tukevoitetaan sisältä kaarin. Ensimmäinen

mainittu liene vanhempi menetelmä pohjoisten Euraasian kansojen keskuudessa. Oletan ajatuksen syntyneen, kun pyyntikulttuurin ihminen ymmärsi pyydetyn ja suolistetun eläimen äärellä, että samalla fyysisellä rakenteella, jossa on selkäranka, kylkiluut ja nahka, voi valmistaa myös aluksen. Päällys eli laidat tehtiin rannikoilla nahasta ja metsäseuduilla tuohesta tai muusta puunkuoresta. Nidonta- ja solmutekniikat halliten voitiin valmistaa teknisesti monimutkaisia rakenteita. Tuloksena oli sopivan joustava alus, jonka keveys ja vähäinen syväys mahdollistivat matalissakin vesissä etenemisen ja taivaltamisen alusta kantaen tai vetäen.

Kanoottia liikutetaan melalla tai meloilla, joka on suhteellisen vanha keksintö. Soutaminen oli siihen verrattuna innovaatio, joka edellytti tukevampia aluksia.

Alusjulkaisuja

Washingtonissa toimivan Smithsonian-instituutin kustantamo julkaisi 1964 Edwin Tappan Adneyn ja Howard I. Chappellen teoksen *The Bark and Skin Boats of North America*. Kirjasta, joka synnytti myös melojien kiinnostuksen näihin aluksiin, tuli myyntimenestys. Pietarin antropologian ja etnografian museossa työskennellyt Valentina V. Antropova oli julkaissut samoihin aikoihin 1961 tutkimuksen Siperian alkuperäisväestöjen aluksista.

Kun taloustutkija Harri Luukkanen tutustui Smithsonian-instituutin arktisen tutkimuskeskuksen johtaja William W. Fitzhughiin, melontaa harrastavat ja tutkivat miehet päätyivät 2007 Antropovan tutkimuksen tuntien jatkamaan Adneyn ja Chappellen teoksen aiheen pohjoiseen Euraasiaan. Näin alkunut valtava urakkaa arkistoissa ja museoissa saatiin painoon 2020 *The Bark Canoes and Skin Boats of Northern Eurasia* -nimisenä teoksena, jolloin maapallon ”pohjoinen kanoottitutkimuksen kierros” tuli päätökseen.⁴ Evguenia Anichtchenko osallistui projektiin kirjoittamalla osuuden Alaskan aluksista. Aiheen vanhempien tutkimusten äärellä yhtenä olennaisena edellytyksenä oli

tutkijoiden muidenkin kielten kuin pelkän englannin hallinta. Niinpä lähde-
luettelossa on peräti 700 teosta noin kymmenellä kielellä.

Laaja esitys pohjoisen Euraasian tuohi- ja nahka-aluksista

Luukkanen ja Fitzhugh (myöh. = L&F) luokittelevat tuohi- ja nahka-alukset nojaten Antropovan neliluokkaiseen pääjakoon: 1. puunrungosta tai -rungoista koverrettuihin ruuhiin, 2. (composite) yhdistelmäveneet, kuten emäpuiisiin ja laidoitettuihin aluksiin, jotka eivät edellyttäneet ulkopuolen päällystämistä, 3. kölittömät rankaveneet tai -kanootit, jotka päällystettiin koivun tuohella (tai muun puun kuorella) tai nahalla ja 4. avoimet tai umpinaiset veneet, joissa on sekä rankarakenne että pitkittäinen emäpuu. L&F käsittelevät pääasiassa luokkia 3. ja 4. sekä soveltavat ja hienosäätävät perusjakoa, esim. siten, että he erottavat tuohipäällysteiset ja jalavan, lehtikuusen ja kuusen kaarnalla päällystetyt, koska raskaampi kaarna edellytti muutoksia, joita tuohipäällysteisissä ei ole.

Kuten edellä todettiin, tuohi- ja nahkaveneet säilyvät huonosti käytöstä hylättyinä. Siksi vanhimmat museoissa olevat alukset ovat 1800-luvun alussa museoille keränneiden tutkijoiden tai heidän avustajiensa suoraan tekijöiltä lunastamia. Niinpä L&F:n teosta lukiessa ja kuvia katsellessa lukija katsoo tarkkaan ottaen aluksia, joista vanhimmat ovat pääasiassa 1700-luvulta. Silti useiden alusten juuret ulottunevat huomattavasti kauemmaksi aikoihin jolloin alueen alkuperäiskansoilla ei ollut käytössään rautaisia työkaluja. Kuinka kauas, selvinnee vain tulevien arkeologisten löytöjen avulla. Venehistorian selvitystyötä haittaa sekin, että museotyö oli pitkään esine- eikä ilmiökeskeistä. Siksi esineiden luettelointitiedot ovat usein vain kuvailevia, jolloin esineiden valmistus- ja käyttötiedot, muusta puhumattakaan, jäi vähemmälle tai sitä ei ole kirjattu ylös laisinkaan.

L&F:n teos sisältää tietoja tuohikanooteista ja nahkaveneistä Pohjoismaista, Venäjältä, Mongoliasta, Kiinasta, Japanista ja Alaskasta kansa kansalta tarkasteltuna. Kullakin alueella alusten ulkomuotoon vaikuttivat sekä alueen vesistöjen olosuhteet että siellä asuneiden kulttuuriset tarpeet. Kirjassa on runsaasti valokuvia, piirroksia ja karttoja kuvaamassa, kuinka sama vesillä liikkumisen tarve ratkaistiin eri tavoin pohjoisissa kulttuureissa etenkin sen mukaan, mitä raaka-aineita oli tarjolla.

Kulttuurinen toiminta on niin monisäikeistä, että sitä on usein vaikea sijoittaa tuloksetta tieteiden ahtaisiin teorioihin. Siksi arvostan suuresti aineistojen kerääjiä ja julkaisijoita. Nämä usein aivan suotta väheksytyt aineistojulkaisut kestävät aikaa, sillä niiden aineistoja voidaan tarkastella ja

analysoida tarpeen mukaan aina uudelleen uusin kysymyksenasetteluin ja menetelmin. L&F:n pohjoisia aluksia esittelevä teos ja sen edeltäjät ovat juuri näitä arvoteoksia. L&F:n teos olisi voinut olla sitä vielä enemmän esitellen, ehkä liitteinä, runsaammin tutkimusalueen veneiden ja kanoottien kuvia.

Jostain syytä L&F:n teoksessa jäävät vähälle kotimaiset melotut haapiot, vaikka niiden edustama onteloimalla ja auki levittämättä syntynyt venemallin todetaan levinneen Baltiasta itään. Kokonaan käsittelemättä jäävät kotimaiset nk. viisosaveneet, jota alustyyppiä edustaa L&F:n käsittelemä noin 19 metrin yli 20 miehen meloma Tanskasta löytynyt, muttei siellä alun perin veistetty, noin 400-luvulle e.a.a. ajoittuva lehmuksesta rakennettu Hjortspringin alus. Kotimaisia löytöjä ovat mm. Keuruun Suojoen soudetut, noin vuoteen 1300 ajoitetut, haapaisin emäpuin ja v-muotoisin kuusenjuurakosta veistetyin keula- ja perävantain varustetut veneet, joiden kuusiset limilaidat, kaaret ja hankaimet ovat kiinnitetyt juurilla nitoen.⁵

Hjortspringin aluksessa, kuten lukuisissa pohjoisen Euroopan metsästäjä-keräilijöiden kalliopiiirrosten aluskuvissa, vannaspuu ei yhdy parraspuihin keulassa tai perässä, vaan ne pysyvät toisistaan haarautuneina. Kulttuuriset yhteydet Aasian ja Alaskan välillä ovat luonnollisia, mutta miten selittyy, että Hjortspringin haarautuva keularakenne esiintyy myös Alaskan Kodiakinsaa- ren koniagiin kanooteissa? Sama keksintö kahtaalla?

Tekijät ylittävät aineistokuvauksen esitellessään ansiokkaasti myös lukuisat aluksia käyttäneet kulttuurit. Uudistuva tutkimus tulee vanhentamaan aikanaan juuri näitä osioita, joissa välillä nostetaan esiin mm. kielten ja verenperinnön kehitystä.

Itkonen julkaisi aikoinaan ahkerasti myös maastamme löydettyjä kivi- ja pronssikautisia muinaisjalaksia (ja muinaisuuksia). Kansanomaisten veneidemme ja ahkioidemme rakenteessa on rakenteellisia yhtäläisyyksiä. Osaa muinaisjalaksista on samoin rinnastaen arveltu kevyiden tuohi- tai nahkaveneiden emäpuiksi. Asia on jäänyt näyttämättä toteen eikä L&F:n käsittelemät alusmallitkaan tue asiaa. Toki niiden ja jalasten aikaero on suuri.

Kulttuurien muuttuessa L&F:n esittelemät alukset muuttuivat tai jopa hävisivät. Teoksen kuva sivulla 99 vuodelta 2008 todistaa hauskaasti, kuinka Luoteis-Siperian Jamalin nenetsien alusten tarve ei ole kadonnut, mutta materiaalit korvattiin tundralla uusilla: puu muoviputkilla ja nahka purjekankaalla.

Kirjoittaja on museologian professori Jyväskylän yliopistossa.

Sribenten är professor i museologi vid Jyväskylä universitet.

Janne Vilkkuna (janne.vilkkuna@jyu.fi)

FT, professori | FD, professor

Viitteet

- ¹ Kirjan kustantaja Smithsonian Books myy julkaisemiaan kirjoja museoille jälleenmyyntiin huomattavalla alennuksella. Tiedustelut Penguin Random Books (<https://prhpublicherservices.com/>) tai Smithsonian Books, Matts Litts (littsm@si.edu).
- ² Esim. Vilkuna 1986 ja 1999, 49. Rovaniemen Lehtojärven mesoliittista puista hirvenpäättä on esitetty käytetyn kalliomaalausten ja -piirrosten venekuvien tavoin nahkaveneen kokkakoristeena.
- ³ Itkonen 1941, 10 ja 48 viite 1.
- ⁴ Teos on ilmoitettu ehdolle vuoden 2022 William Mills -palkinnon saajaksi. Palkintoa jakaa Polar Libraries Colloquy (<https://polarlibraries.org/>).
- ⁵ Forssell 1983 ja Keuruun Suojoen löytöpaikasta ja löydöistä ks. Taavitsainen et. al. 2007.

Lähteet ja kirjallisuus

Forssell, Henry 1983. *Fynd av sydda båtar i Finland*. Helsingfors, Skärgårdsmuseet.

Itkonen, T. I. 1941. *Suomen ruuhet*. Kansatieteellinen Arkisto V:I.

Taavitsainen, J.-P., Vilkuna, Janne, Forssell, Henry 2007. *Suojoki at Keuruu. A mid 14th-century site of the wilderness culture in the light of settlement historical processes in Central Finland*. Finnish Academy of Science and Letters Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora 346.

Vilkuna, Janne 1986. Prehistoric Paddles from Central Finland. *The Maritime Museum of Finland Annual Report 1984–1985*, 8–12.

Vilkuna, Janne 1999. Keski-Suomen esihistoria. *Keski-Suomen historia 1* (toim. Mauno Jokipii), 31–77, 728–730.